

УДК 340.12:34.01

Л.А. Шевченко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу Харківського національного
педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
<https://orcid.org/0000-0002-0453-5892>

ПРОФЕСІЙНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ПРАВНИКА ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Анотація. У статті професійну доброчесність правника розглянуто як умову реалізації принципу верховенства права. Проаналізовано сучасні підходи до розуміння добрячесті, її морально-етичний та правовий зміст, а також особливості трансформації цієї категорії у професійну доброчесність правника. Встановлено, що професійна доброчесність поєднує вимоги законності з принципами чесності, справедливості, відповідальності, неупередженості та поваги до прав людини. Розглянуто наукові підходи до тлумачення доброчесності, зокрема концепцію Ганса Петтера Гравера, відповідно до якої доброчесність розглядається як нормативне зобов'язання дотримуватися основоположних принципів права.

Досліджено нормативно-правові та інституційні механізми забезпечення доброчесності представників різних правничих професій в Україні. Проаналізовано етичні стандарти діяльності суддів, адвокатів, прокурорів, нотаріусів та працівників правоохоронних органів. Увагу приділено ролі Громадської ради доброчесності та значенню Дорожньої карти з питань верховенства права як одного з інструментів утвердження європейських стандартів професійної етики та доброчесності.

Обґрунтовано, що професійна доброчесність виступає внутрішнім механізмом забезпечення верховенства права. Доведено, що її значення особливо зростає під час здійснення дискреційних повноважень, коли правник діє в умовах правової невизначеності, наявності прогалин і колізій у законодавстві або необхідності вибору між кількома правомірними варіантами рішень. У таких ситуаціях доброчесність слугує внутрішнім морально-правовим орієнтиром, який забезпечує неупереджене, справедливе та відповідальне застосування права і запобігає свавільному використанню повноважень.

Зроблено висновок, що професійна доброчесність правника є необхідною передумовою ефективної реалізації принципу верховенства права та важливим чинником забезпечення законності, справедливості й захисту прав людини в демократичній правовій державі.

Ключові слова: професійна доброчесність правника, верховенство права, професійна етика, дискреційні повноваження, правозастосування, правова держава.

Постановка проблеми. Принцип верховенства права є однією з фундаментальних засад сучасної демократичної та правової держави, що визначає спрямованість діяльності органів державної влади, гарантує захист прав і свобод людини та забезпечує справедливість правового регулювання суспільних відносин. Ефективність реалізації цього принципу залежить як від належного нормативного закріплення його складових та функціонування правових інститутів, так і від професійної діяльності правників, які безпосередньо здійснюють правозастосування, правозахист і правосуддя.

У сучасних умовах особливого значення набуває проблема професійної доброчесності правника як необхідної передумови довіри суспільства до правничої професії та правової системи загалом. Недотримання етичних стандартів, зловживання професійними повноваженнями, конфлікт інтересів, прояви корупції та інші порушення принципів доброчесності здатні нівелювати зміст і цінність верховенства права навіть за наявності якісного законодавства та належних правових механізмів його реалізації.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження взаємозв'язку між професійною доброчесністю правника та реалізацією принципу верховенства права. Постає необхідність теоретичного осмислення сутності професійної доброчесності, визначення її місця серед етичних стандартів правничої діяльності та з'ясування ролі у забезпеченні законності, справедливості, правової визначеності, незалежності правничої професії та захисту прав людини. Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в умовах реформування судової системи, адвокатури, органів прокуратури та інших правничих інституцій, де питання доброчесності, професійної етики та суспільної довіри є визначальними для утвердження принципу верховенства права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем верховенства права, професійної етики та доброчесності правника розвиваються у працях сучасних науковців, що зумовлено динамікою суспільних відносин, євроінтеграційними процесами та необхідністю утвердження високих стандартів правничої діяльності.

Основні дискусії правників щодо принципу верховенства права зосереджені навколо питань імплементації європейських стандартів, особливостей його реалізації в умовах екстремальних ситуацій, зокрема під час збройних конфліктів. У працях українських дослідників, зокрема О. Барабаш (інноваційні технології та підходи до реалізації принципу верховенства права), М. Буроменського та А. Зайця (верховенство права в міжнародному праві), М. Козюбри (теоретичні засади верховенства права, його зв'язок із правами людини та функціонуванням місцевого самоврядування), М. Півовара та С. Кіри (реалізація принципу верховенства права в умовах війни в Україні), О. Цельєва (співвідношення доктрини соціальної держави та верховенства

права) та Т. Цувіної (проблеми тлумачення принципу верховенства права), здійснюється комплексний аналіз його змісту та механізмів реалізації.

Вагомим є внесок сучасних українських учених в дослідження питань професійної доброчесності юристів, що знайшло висвітлення в працях Я. Волошиної (доброчесність у професійній діяльності юриста), Н. Камінської (соціально-правовий зміст доброчесності), В. Кравчук (доброчесність суддів), О. Ярошенка (професійна відповідальність правника) та ін.

Водночас, незважаючи на значний науковий доробок щодо верховенства права та етики правничої діяльності, питання професійної доброчесності правника як самостійної умови реалізації принципу верховенства права не отримало достатнього комплексного теоретико-правового дослідження. Подальшого наукового осмислення потребують сутність і зміст професійної доброчесності правника, її місце в системі правових та етичних засад професійної діяльності, а також механізми її впливу на забезпечення верховенства права у правотворчій та правозастосовній практиці.

Метою дослідження є обґрунтування професійної доброчесності правника як внутрішнього механізму забезпечення верховенства права та з'ясування її впливу на прийняття правових рішень, здійснення дискреційних повноважень і справедливе застосування права.

Виклад основного матеріалу. Конституція України (ст. 8) [1] закріплює принцип верховенства права як базовий у системі захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Його зміст охоплює реалізацію справедливості як фундаментальної моральної засади та визначає пріоритетність цього принципу в системі конституційних засад. Верховенство права передбачає функціонування держави на основі обов'язкового дотримання справедливих і обґрунтованих рішень усіма суб'єктами владних повноважень органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами та законодавцем) незалежно від впливу зовнішніх чинників, які можуть спонукати до відступу від цих вимог.

Цей принцип є визначальним як у нормотворчій, так і у правозастосовній діяльності, формуючи основу внутрішньодержавного правопорядку та всієї системи правовідносин. Він окреслює характер взаємодії між державою, її інституціями та особою, забезпечуючи пріоритет прав і свобод людини, недискримінаційність, дотримання загальнолюдських цінностей і демократичних засад, а також узгодженість правових і моральних регуляторів.

У цьому контексті особливого значення набуває професійна доброчесність правника, яка виступає практичним механізмом забезпечення верховенства права. Саме через професійну доброчесність, тобто здатність діяти неупереджено, відповідально та відповідно до принципів справедливості навіть за умов зовнішнього тиску, забезпечується реальне втілення конституційного принципу верховенства права у правозастосовній діяльності.

Доброчесність є внутрішньою орієнтацією людини на правильну поведінку відповідно до совісті, моралі та здорового глузду, що виявляється у людяності, порядності та справедливості [2, с. 7].

Витоки сучасного розуміння доброчесності простежуються в історично сформованих етичних системах, які визначали належні стандарти поведінки особистості. Вагомий вплив на становлення культури доброчесності справили лицарські та дворянські кодекси честі, гуманістичний ідеал всебічно розвиненої людини, а також моральні цінності, засновані на принципах духовного благородства, освіти та християнської етики [3, с. 99].

Формування сучасних підходів до розуміння доброчесності відбувається під впливом міжнародних і європейських нормативних орієнтирів, судової практики та наукової доктрини. Вузьке тлумачення цього поняття стосується регулювання поведінки в окремих сферах суспільного, державного й приватного життя та має переважно практичний характер. Натомість у широкому контексті доброчесність розглядається як інтегрована категорія, що поєднує правові та морально-етичні засади, принципи поведінки й систему чеснот як усвідомлених особистісних якостей, які проявляються у способі життя людини, її вчинках та орієнтації на добро і справедливість [4, с. 38].

Доброчесність доцільно розглядати як єдність зовнішнього та внутрішнього вимірів. З одного боку, вона проявляється у конкретних діях, поведінці та життєвих практиках особи, що підлягають суспільній оцінці. З іншого – її підґрунтям виступають моральна стійкість, чесність, добро порядності та цілісність особистості, які визначають зміст і спрямованість її рішень та вчинків [2, с. 7]. Ця фундаментальна моральна цінність проявляється в ситуаціях, що потребують від особи усвідомленого етичного вибору та відповідальної поведінки [3, с. 99].

Доброчесність як базова морально-правова категорія конкретизується у професійній доброчесності правника, яка виступає передумовою ефективної реалізації принципу верховенства права. Професійна доброчесність правника являє собою обов'язковий професійний стандарт, закріплений на законодавчому рівні, який поєднує правові норми з високими морально-етичними принципами.

Серед наукових підходів до її розуміння варто виокремити концепцію норвезького правознавця Ганса Петтера Гравера, який трактує доброчесність як нормативне зобов'язання дотримуватися основоположних принципів права в його належному розумінні, що передбачає неупередженість, відповідальність і пріоритет верховенства права [5]. Йдеться про здатність правника зберігати неупередженість, діяти відповідально та орієнтуватися на принцип верховенства права, особливо в умовах складних суспільно-політичних обставин або за відсутності чіткої нормативної визначеності.

Для кожної правничої професії діють власні профільні нормативні акти. Так, доброчесність суддів, що виступає головною умовою довіри суспільства до правосуддя, регулюється Кодексом суддівської етики [6] та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [7]. Серед вимог, основними є такі: суддя має бути «розсудливою людиною» і поводитись так, щоб не виникало жодних сумнівів у його чесності, незалежності чи неупередженості; високих стандартів необхідно дотримуватися й у приватному житті; офіційні доходи та спосіб життя судді й членів його родини мають повністю збігатися та ін.

Вищою радою правосуддя затверджено Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) [8]. Важливим елементом інституційного забезпечення доброчесності судової влади в Україні є Громадська рада доброчесності. Згідно зі ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [7], вона сприяє Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності суддів та кандидатів на суддівські посади критеріям професійної етики й доброчесності. До складу Ради входять двадцять авторитетних фахівців із високою професійною репутацією, які відповідають вимогам політичної нейтральності та доброчесної поведінки [9].

Професійна доброчесність адвокатів регулюється «Правилами адвокатської етики» [10], де окремим рішенням 3'їзду адвокатів України 2019 року від 15.02.2019 р. було впроваджено статтю 12-1 «Чесність та добропорядна репутація».

Діяльність прокурорів базується на Кодексі професійної етики та поведінки прокурорів [11], де вимога доброчесності висвітлена у ст. 16. Доброчесність, зразковість поведінки та дисциплінованість та Порядку проведення таємної перевірки доброчесності [12].

Нотаріуси керуються Кодексом професійної етики нотаріусів України [13], Правилами професійної етики нотаріусів України [14], які доповнюють один одного і є обов'язковими до виконання. За дотриманням цих норм слідкує спеціальна Комісія з питань професійної етики.

Поведінка правоохоронців регулюється Правилами етичної поведінки поліцейських [15], які базуються на Європейському кодексі поліцейської етики [16]. Я. Волошина відзначає, що доброчесність посідає особливе місце у професійній діяльності поліцейських та розглядається як складова антикорупційної політики і важливий інструмент зміцнення верховенства права. Вона безпосередньо пов'язується з якістю функціонування правоохоронних органів, їх здатністю протидіяти корупційним проявам і формувати стандарти належної поведінки для всіх суб'єктів владних повноважень [17, с. 18]. У цьому контексті доброчесність виконує як етичну, так і регулятивну функцію, виступаючи внутрішнім обмежувачем дискреційних повноважень та запобіж-

ником їх трансформації у свавільне рішення. Зразкова поведінка поліцейського передбачає дотримання принципів стриманості, поміркованого способу життя та недопущення участі у корупційних практиках, що в сукупності забезпечує як дотримання професійних стандартів, так і практичне втілення принципу верховенства права у діяльності правоохоронних органів.

Окремої уваги заслуговує імплементація Україною Дорожньої карти з питань верховенства права, ухваленої Кабінетом Міністрів України 14 травня 2025 року [18]. Зазначений стратегічний документ визначає комплекс зобов'язань України в межах переговорного процесу щодо набуття членства в Європейському Союзі, зокрема за розділами 23 «Судова влада та основоположні права» та 24 «Юстиція, свобода та безпека». Передбачено реалізацію низки реформ, спрямованих на зміцнення інституційної спроможності Конституційного Суду України, удосконалення діяльності Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, забезпечення більшої незалежності Ради прокурорів України, цифрову трансформацію кримінального провадження, модернізацію системи юридичної освіти та впровадження інших змін, покликаних забезпечити високі стандарти професійної етики й доброчесності відповідно до вимог Європейського Союзу як невід'ємної складової принципу верховенства права. Доброчесність набуває статусу одного з головних критеріїв ефективності функціонування системи верховенства права на рівні стратегічних документів Європейського Союзу та України.

Вплив професійної доброчесності на реалізацію принципу верховенства права проявляється насамперед у процесі прийняття правових рішень. У багатьох випадках правник діє в умовах наявності кількох правомірних варіантів вирішення справи, необхідності тлумачення норм права або оцінки фактичних обставин. За таких умов саме доброчесність виступає внутрішнім морально-правовим орієнтиром, який спонукає ухвалювати рішення відповідно до вимог закону, справедливості та професійної етики, а не під впливом особистої вигоди, тиску чи інших позаправових чинників. Якщо правові норми є зовнішньою формою верховенства права, то професійна доброчесність правника становить його внутрішню гарантію.

Особливого значення професійна доброчесність набуває під час здійснення дискреційних повноважень, коли закон надає суб'єкту можливість обирати між кількома юридично допустимими варіантами дій. Якщо правова норма є достатньо чіткою та однозначною, діяльність правника значною мірою зводиться до її належного застосування. Натомість у практиці нерідко виникають ситуації, пов'язані з наявністю прогалин і колізій у законодавстві, використанням оціночних понять, необхідністю тлумачення правових норм або врахуванням конкретних обставин справи. Чим ширшим є простір для розсуду правника, тим більшого значення для реалізації верховенства права набуває

його професійна доброчесність. За таких умов зростає роль особистісних і професійних якостей правника, оскільки саме від його доброчесності, неупередженості та відданості принципам права значною мірою залежить зміст ухваленого рішення. У цьому контексті доброчесність виступає внутрішнім морально-правовим орієнтиром, який спрямовує реалізацію дискреційних повноважень у русло справедливості, законності та верховенства права. Вона слугує запобіжником від свавільного використання наданих повноважень, мінімізує ризик впливу особистих, корпоративних чи політичних інтересів та забезпечує ухвалення рішень в інтересах права і захисту прав людини.

Крім того, доброчесність є необхідною передумовою справедливого та неупередженого застосування права. Вона передбачає здатність правника діяти об'єктивно, дотримуватися принципу рівності всіх перед законом, уникати конфлікту інтересів і забезпечувати однаковий підхід до оцінки аналогічних правових ситуацій. Саме тому професійна доброчесність виступає не лише етичною вимогою до правника, а й важливим механізмом практичної реалізації принципу верховенства права.

Висновки. Проведене дослідження дало підстави стверджувати, що професійна доброчесність правника є як морально-етичною вимогою до представників правничої професії, так і важливою умовою реалізації принципу верховенства права. Її зміст охоплює чесність, неупередженість, відповідальність, добропорядність та відданість фундаментальним правовим цінностям. Взаємозв'язок між професійною доброчесністю та верховенством права має практичний характер, оскільки саме через діяльність правника забезпечується справедливе, об'єктивне та добросовісне застосування правових норм. Якщо правові норми становлять зовнішню форму верховенства права, то професійна доброчесність правника виступає його внутрішньою гарантією. Особливого значення доброчесність набуває в умовах здійснення дискреційних повноважень, коли існує необхідність вибору між кількома правомірними варіантами рішень, тлумачення правових норм або подолання прогалин і колізій у законодавстві. У таких випадках вона слугує внутрішнім морально-правовим орієнтиром та запобіжником свавільного використання повноважень.

Конфлікт інтересів. Авторка декларує, що немає конфлікту інтересів стосовно даного дослідження – фінансового, особистого, авторського чи іншого, який міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в цій статті.

Політика використання штучного інтелекту. Авторка декларує, що під час створення даної роботи не використовувала методи штучного інтелекту.

Література

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кравчук В. Добročесність судді як деонтологічна норма його/її поведінки. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 4 (36). С. 6–11. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1734/1792>.
3. Радіонова Н. Добročесність та її історичні прототипи (на матеріалі духовного виробництва на Слобожанщині XIX ст.). *Humanities Studies. Філософія*. 2025. Випуск 22 (99). С. 98–103. DOI <https://doi.org/10.32782/hst-2025-22-99-11>.
4. Камінська Н. Добročесність: соціально-правовий зміст і значення для сучасних реформ. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2 (26). С. 32–41. DOI: <https://doi.org/10.33270/02232602.32>.
5. Graver H. P. *Judges Against Justice: On Judges When the Rule of Law is Under Attack*. Heidelberg; New York : Springer, 2015. 301 p. URL: <https://surl.li/zgcroj>.
6. Про затвердження Кодексу суддівської етики : Рішення XI (чергового) З'їзду суддів України від 22.02.2013 зі змінами, внесеними згідно з Рішенням З'їзду суддів від 18.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>.
7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Дата оновлення: 14.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
8. Про затвердження Єдиних показників для оцінки добročесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) : Рішення вищої ради правосуддя від 17.12.2024 № 3659/0/15-24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/49121>.
9. Громадська рада добročесності : офіційний вебсайт. URL: <https://grd.gov.ua/>.
10. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09 червня 2017 року зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 2019 року 15 лютого 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.
11. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, затверджений Всеукраїнською конференцією прокурорів 27.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>.
12. Про затвердження Порядку проведення таємної перевірки добročесності прокурорів : Наказ Генеральної прокуратури України від 29.12.2022 № 293. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0293905-22#Text>.
13. Кодекс професійної етики нотаріусів України, затверджений Рішенням Конференції Української нотаріальної палати від 17.11.2007. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS18164>.
14. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України : Наказ Міністерства юстиції України від 07.06.2021 № 2039/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text>.
15. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : Наказ Міністерства внутрішніх справ від 09.11.2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>.
16. Європейський кодекс поліцейської етики : Рекомендація (2001) 10, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 р. та Пояснювальний меморандум. URL: <https://surl.li/aachyb>.
17. Волошина Я. Л. Добročесність у професійній діяльності юриста. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. Випуск 6. С. 16–21. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.2>.

18. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text>.

PROFESSIONAL INTEGRITY OF LAWYERS AS A PREREQUISITE FOR THE REALIZATION OF THE PRINCIPLE OF THE RULE OF LAW

L. Shevchenko

Abstract. The article examines the professional integrity of a legal professional as a prerequisite for the implementation of the rule of law principle. Contemporary approaches to understanding integrity, its moral, ethical and legal dimensions, as well as the transformation of this category into the professional integrity of legal practitioners, are analyzed. It is established that professional integrity combines the requirements of legality with the principles of honesty, fairness, responsibility, impartiality, and respect for human rights. The study reviews scholarly approaches to the interpretation of integrity, with particular attention to the concept proposed by Hans Petter Graver, according to which integrity is understood as a normative commitment to adhere to the fundamental principles of law.

The article explores the regulatory, legal and institutional mechanisms aimed at ensuring the integrity of representatives of various legal professions in Ukraine. Ethical standards governing the activities of judges, lawyers, prosecutors, notaries, and law enforcement officers are analyzed. Particular attention is paid to the role of the Public Integrity Council and the significance of the Rule of Law Roadmap as one of the instruments for promoting European standards of professional ethics and integrity.

It is substantiated that professional integrity serves as an internal mechanism for ensuring the rule of law. The study demonstrates that its importance becomes particularly evident in the exercise of discretionary powers, when legal professionals operate under conditions of legal uncertainty, legislative gaps and conflicts, or when they are required to choose between several legally permissible alternatives. In such circumstances, integrity functions as an internal moral and legal guideline that ensures the impartial, fair and responsible application of law and prevents the arbitrary exercise of authority.

The article concludes that the professional integrity of legal professionals is an essential prerequisite for the effective implementation of the rule of law and an important factor in ensuring legality, justice, and the protection of human rights in a democratic state governed by the rule of law.

Key words: professional integrity of lawyers, rule of law, professional ethics, discretionary powers, law enforcement, state governed by the rule of law.

Стаття надійшла до редакції / Received: 27.03.2026

Прийнята до друку після рецензування / Revised and Accepted: 16.04.2026

Дата публікації статті / Published: 21.04.2026.